

IMMANUEL WALLERSTEIN EN HET WERELD-SYSTEEM-DENKEN

Eric Vanhaute

Eén van de bekende uitspraken van de Franse historicus Fernand Braudel is dat geschiedenis en sociologie deel uitmaken van eenzelfde intellectueel avontuur. De historische sociologie onderscheidt zich van de haar 'niet-historische' evenknie door de aandacht die ze heeft voor de tijdsdimensie in het sociale leven, voor de historiciteit van de sociale structuur. In tegenstelling tot de 'niet-sociologische' historici richten historische sociologen de focus op processen en structuren die de samenleving vorm geven en op hun relatie tot acties en feiten. De historische socioloog zoekt bijgevolg naar de mechanismen welke de veranderingen in of de reproductie van samenlevingen dragen. Na Wereldoorlog Twee en vooral dan vanaf de jaren 1960 wint de historisch-sociologische invalshoek in het breed maatschappelijk onderzoek sterk aan belang. In deze opgang zijn een drietal fases te onderscheiden. Deze lopen gelijk met omslagen in de politieke conjunctuur. In de eerste fase, die voortduurt tot het midden van de zestiger jaren, staat het onderzoek hoofdzakelijk in het teken van de superioriteit van de liberale orthodoxie. In het kader van het Koude-Oorlog-gevecht tegen het totalitarisme heeft men vooral aandacht voor het succesverhaal van 'the American Way'. Toonaangevende sociologen van deze school zijn Talcott Parsons en T.H. Marshall. Samen met de protestbewegingen en de tegencultuur doen in de tweede helft van de jaren 1960 de marxistisch geïnspireerde benaderingen opgeld. De aandacht verschuift naar maatschappelijke processen van dominantie, ongelijkheid en verzet. Barington Moore en E.P. Thompson zijn hierin spilfiguren, die in sterke mate voortbouwen op het werk van o.a. Marc Bloch en Norbert Elias. Toonaangevend onderzoek in de jaren zeventig en tachtig wordt uitgevoerd door Charles Tilly en Theda Skocpol. Wanneer vanaf het midden van de jaren zeventig de bipolaire wereld en de hierop gebaseerde Amerikaanse suprematie de eerste barsten vertonen, verschuift een aantal onderzoekers de focus in het sociale onderzoek naar ruimtelijke en historische megasystemen in het algemeen en het historisch kapitalisme in het bijzonder. Door de ontwikkelin-

gen in de recente geschiedenis te kaderen in grotere eenheden van analyse verschuift de onderzoeksambitie in de historische sociologie naar een nieuw en nog uitdagender niveau. In 1974 verschijnen basiswerken van twee pioniers van deze invalshoek, Perry Anderson en Immanuel Wallerstein.

Zoals de overgrote meerderheid van de historische sociologen heeft Immanuel Wallerstein een sociologische basisvorming. In de jaren vijftig en zestig verblijft hij lange tijd in Afrika en maakt hij er het dekolonisatieproces mee. Deze ervaring en de analyses die hij hierop ent brengen hem tot een afwijzing van de moderniseringstheorieën die ontwikkelingen van de Afrikaanse staten isoleren in hun eigen nationaal kader. De overkoepelende kapitalistische arbeidsverdeling kan hier niet buiten beschouwing worden gelaten. Dit legt de basis van een groots project waarin Wallerstein tot een beschrijving en een ontleding wil komen van het ontstaan, de ontwikkeling en de toekomst van het 'historisch kapitalisme'. In 1974 al verschijnt het eerste deel van een veelluik dat een globaal overzicht van dit Modern Wereld-Systeem beoogt, en waarvan tot nu toe drie banden werden voltooid.

De Wereld-Systeem-analyse put uit een viertal inspiratiebronnen. De eerste is de Franse historische school van de *Annales*, en dan vooral deze onderleiding van Fernand Braudel, de belangrijkste auteur van de 'tweede generatie'. Het onderzoek met een lange-termijn-perspectief, de geografische en historische ongelijke ontwikkeling van het kapitalisme en de ambitie om te komen tot een holistische geschiedschrijving, dit alles vinden we terug in het Wereld-Systeem-model. Een sterke invloed gaat ook uit van het tiermondisme of de dependentia-theorieën van o.a. Arghiri Emmanuel, Samir Amin en André Gunder Frank. De afwijzing van het op een westers paradigma geënt moderniseringsdenken en het integreren van ontwikkeling en verarming in een globaal concept sluit sterk aan bij het denken van Wallerstein en zijn school. Voorts getuigen hoekstenen van het interpretatiekader van het Wereld-Systeem zoals de globaliserende arbeidsverdeling als kader, de kapitaalsaccumulatie als motor en de ongelijke ontwikkeling van een marxistische inspiratie. Hieruit volgt dat ook aansluiting wordt gezocht bij de economische theorieën van de lange golf. Ook het historisch kapitalisme zou zich volgens een conjunctureel schema ontwikkelen. Globaal gebruikt Wallerstein en zijn school het Modern Wereld-Systeem als een eenheid van analyse, als een ondeelbaar interpretatiekader. De arbeidsverdeling die hierbinnen tot stand komt geeft het historisch kapitalisme een expansieve kracht waarbij het onvermijdelijk op zijn eigen grenzen botst. Dit proces is ongelijk en mondiaal. Ongelijk in geografische zin (verschillen in de ruilstromen leiden tot een

driedeling tussen centrum, semi-periferie en periferie), in historische zin (het systeem kent een instabiele -conjuncturele- ontwikkeling) en in sociale zin (processen van verarming en proletarisering zijn niet zozeer een gewenst, dan wel een onontkoombaar gevolg). Het proces is mondiaal omdat expansie zowel in de ruimte als in de diepte een noodzaak is voor de werking en het voortbestaan van het systeem. De belangrijkste motor hierin is de zoektocht naar goedkope (semi-proletarische) arbeid, een van de redenen dat de groei van het systeem begrensd is. Het kapitalisme is bijgevolg geen natuurlijk verschijnsel, maar een historisch systeem dat een beginpunt, een groei, een hoogconjunctuur en, onvermijdelijk, een neergang en een einde heeft. Ingebouwde tegenstellingen en hun onderlinge verhoudingen zullen dit ontmantelingsproces vorm geven (en geven het al vorm): de strijd tussen (would-be) hegemonieën, de geografische begrenzing van het expansie- en incorporatieproces, het precare evenwicht tussen centrum, semi-periferie en periferie en de steeds snellere verschuivingen hiertussen, de eveneens in de tijd begrensde processen van 'commodificatie' en proletarisering ('alles wordt koopwaar'), de kracht van de anti-systeembewegingen. De holistische pretentie van de Wereld-Systeem-analyse moge wel duidelijk zijn.

Het epicentrum van de school van het Wereld-Systeem vormt het Fernand Braudel Center, een semi-autonoom onderzoekscentrum geïntegreerd in de State University of New York at Binghamton. Het werd in 1977 opgericht door Wallerstein, die via de naamgeving al meteen hulde bracht aan een van zijn belangrijkste inspiratiebronnen. Het FBC functioneert als een onderzoeksknooppunt; colleges vinden plaats binnen de departementen sociologie en -in veel mindere mate- geschiedenis. Heel wat vorsers engageren zich rechtstreeks en -meer nog- onrechtstreeks in de discussies en begeleiden en sturen diverse onderzoeksgroepen waarin ook studenten en tijdelijke onderzoeksmedewerkers van de meest diverse nationaliteit participeren. Deze 'Research Working Groups' zijn belangrijke zuurstofleveranciers in de Wereld-Systeem-analyse. Drie professoren verbonden aan het departement sociologie van SUNY-Binghamton animeren het debat: Immanuel Wallerstein, Terence K. Hopkins en Giovanni Arrighi. Terence K. Hopkins is vanaf de jaren dat ze in de New Yorkse Columbia University samen op de barricaden stonden een oude strijdmakker van Wallerstein, en werkte met hem in een beperkt aantal artikelen de theoretische grondslagen uit van het Wereld-Systeem-concept. Giovanni Arrighi is een van Italiaanse afkomst gevormde economist die vanuit een marxistisch verleden aan Wallersteins denken een bijzonder verrijkende dimensie toevoegt. Hij onderzoekt vooral de fasering in de

ontwikkeling van het kapitalisme, die de basis vormt in een op stapel staand magnum opus.

Een overzicht van de Research Working Groups geeft een idee van de zwaartepunten in het hedendaags onderzoek: 'Hegemony and Rivalry in the World-System', met als subgroepen 'Comparative Hegemonies' en 'Trajectory of the World-System'; 'Gender, Race and Ethnicity'; 'World Labor (protest movements)'; 'Households and Labor Force Formation'; geografische onderzoeksgroepen zoals 'Southern Africa and the World-Economy', 'Commodity Chains'; 'Institutionalization of the Social Sciences'. Deze werkgroepen hebben al een aantal resultaten gepubliceerd of bereiden die voor. Daarnaast (co-)organiseert het Center regelmatig lezingenreeksen en congressen zoals de 'Colloquia on the World-Economy' en de 'Political Economy of the World-System Conferences'. Last but not least verzorgt het FBC de uitgave van een toonaangevend tijdschrift, *Review*, waarin vier maal per jaar de belangrijkste discussies en deelonderzoeken verschijnen.

Selecte bibliografie

SMITH (D.), The Rise of Historical Sociology, Cambridge, Polity Press, 1991.

WALLERSTEIN (I.), The Modern World-System I, II, III, San Diego, Academic Press, 1974, 1980, 1989.

WALLERSTEIN (I.), The Capitalist World-Economy, Cambridge-Paris, Cambridge University Press - Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, 1979.

WALLERSTEIN (I.), Historical Capitalism, Binghamton, 1983.

WALLERSTEIN (I.), "World-System Analysis. The Second Phase", Review, vol. XIII, 1990, 2, pp. 287-293.

HOPKINS (T.K.) - WALLERSTEIN (I.) a.o., World-System Analysis. Theory

and Methodology, Beverly Hills-London, Sage, 1982.

ARRIGHI (G.), "The Three Hegemonies of Historical Capitalism", Review, vol XIII, 1990, 3, pp. 365-408.

GARST (D.), "Wallerstein and his Critics", Theory and Society, 1985, 4, pp. 469-497.